

Экономиканы мемлекеттік реттеу әдістемесінің түсінігі және оның негізгі элементтері

Орындаған: «Фаворит тобы» , МжЖБ 16-12

Тексерген: Оспанова А.Н

Ұранымыз: Фаворит біздің тобымыз,

Ашық болсын жолымыз.

Бәсекеде, тартыста,

Біз ұтамыз, ұғыңыз!

- ▶ **Экономиканы мемлекеттік реттеу** - мемлекет әлеуметтік-экономикалық жүйеге ықпал ету мақсатымен өзінің түрлі деңгейдегі институттары арқылы жүзеге асыратын заңнамалық, әкімшілік және экономикалық сипаттағы шаралар жүйесі. Ол ұлттық экономикадағы жағдайға және әлемдік шаруашылықтың даму үрдісіне талдау жасау жолымен әзірленетін белгілі бір мемлекеттік саясатқа негізделеді.

Экономиканы мемлекеттік реттеудің әдістері

*Тікелей реттеу
әдістері*

*экономикалық процестердің
өзіне
және оның
шамасына
әсер етумен байланысты.*

*Жанама реттеу
әдістері*

*адрессіз, бірақ барлық
шаруашылық
субъектілері үшін міндетті
болып табылады.*

Тікелей

экономиканы дамытудың стратегиялық мақсаттарын айқындау

өнімдердің түрлерін жеткізуге, қызметтер көрсетуге мемлекеттік келісім-шарттар

бағдарламаларды, тапсырыстарды және келісім-шарттарды мемлекеттік қолдау

өнімдер мен технологияларды сертифицикаттауға қойылатын нормативтік талаптар

Жанама

салық салу, салық салу деңгейі мен салық жеңілдіктері жүйесі

бағаларды реттеу, олардың деңгейі мен арақатынасы

ресурстар мен несие үшін пайыз мөлшерлемелері және несие жеңілдіктері

экспорт және импортты кедендік реттеу, валюта бағамдары мен айырбастау шарты

▶ Экономиканы мемлекеттік реттеудің теориялық негізі

▶ Өндірістің төмендеуімен, инфляциямен және уақыт кезеңіне сай нарықтық экономикаға көшумен сәйкес сипатталатын еліміздегі экономикалық дағдарыстың созылуы мемлекеттің өзіне тән қызметтерін атқармауына байланысты деп негізделген. Мемлекетке келесі міндеттер жүктелген.

1. Құқықтық негізді құру. Құқықтық негізсіз экономика, жалпы қоғам дұрыс дамымайтыны белгілі. Мемлекет меншіктік құқықты анықтайтын, кәсіпкерлік қызметті реттейтін, өнім сапасын қамтамасыз ететін және т.б. заңдарды құрастырады және қабылдайды. Құқықтық негіз көмегімен мемлекет кәсіпкерлік қызмет субъектілерінің ара қатынасын реттейтін “ойын ережесін” қамтамасыз етеді.

2. Елдегі құқық ережелерін және оның ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету. Мемлекет әрбір азаматтың, жалпы қоғамның және нарықтық экономиканың барлық субъектілерінің құқығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуге міндетті. Егер мемлекет міндетті қызметін атқармайтын болса, онда криминалды жағдайдың дамуына шектеулер қойылады: кәсіпорын қызметі мен жалпы экономикаға әсер ететін коррупция, мафия, пара алу және т.б. қылмыстарға

3. Экономиканың тұрақтануы. Экономиканың тұрақтануы экономиканың тұрақты дамуы деп түсіндіріледі, яғни негізгі макроэкономикалық көрсеткіштер оптималды деңгейге жетіп тұрақталса: ЖҰӨ көлемі және ұлттық табыс, инфляция және жұмыссыздық деңгейі, бюджет дефициті. Экономиканың тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін мемлекет барлық рычагтарын және сәйкес фискалды, қаржы-несиелі, ғылыми-техникалық және инвестициялық саясат жүргізу жолы саясатының әдістерін қолдануға міндетті. Егер мемлекет экономиканың тұрақтылығына құлшынбасы, онда ол кәсіпкерлік қызметке, елдің жалпы экономикасына, әлеуметтік жағдайға және т.б. процесстерге әсер етуі мүмкін.

Мемлекеттік реттеу саясаттарының түрлері

Мемлекеттің фискалды саясаты. Мемлекеттің фискалды саясаты болып экономиканың тірілуі мен тұрақтануы мақсатында мемлекеттік бюджет пен салықсалуды реттеу табылады. осы рычагтардың көмегімен кәсіпкерлік қызмет пен ел экономикасына мемлекеттің әсер ету механизмі келесімен аяқталады. өндірістің құлдырауы кезінде жалпы сұраныстың жоғарылауы үшін мемлекет қоғамдық жұмыстарды ұйымдастыруға және әртүрлі мемлекеттік бағдарламаларды жүзеге асыруға өз шығындарын жоғарылатады. Мемлекет экономикасының жоғарылауына өз табыстарын азайту жолымен де әсер етуі мүмкін, яғни халықтан және кәсіпорындардан алынатын салықты азайту. Бұл жағдайда халықтың тұтынушылық тауарларына сұранысы жоғарылайды, ал нәтижесінде экономиканың тірілуіне әкелетін кәсіпорынның инвестициялауға мүмкіндігі жоғарылайды. Қаржылы-несиелі саясат деп мемлекеттің банктік проценттер мен ақша массасын және несиелерді мемлекеттік басқару түсіндіріледі. Бюджеттік саясаттан несиелі-ақша саясаты жақсы қару болып саналады, оның көмегімен өндірістің құлдырауы мен инфляцияға сәйкестігін жеңе білуге болады. Бұл саясаттың мәні мемлекет ақша массасына және пайыздық ставкаларға әсер етеді, ал олар тұтынушылық және инвестициялық сұранысқа әсер етеді. Несиелі-ақша саясатында басты рольге Қазақстанның Ұлттық банкі ие болады. Экономикалық жағдайларға байланысты пайыздық ставкаларды реттей отырып, ол коммерциялық банктерге несие беруді шешеді.

Ғылыми-техникалық саясат. Ғылыми-техникалық прогрессті жылдамдатылуы экономиканың жоғарылауының және елдің күшті индустриалды мемлекетке айналуының маңызды факторы болып табылады. Мемлекеттің бірлік ғылыми-техникалық саясаты деп ғылым мен техниканың кешенді дамуын қамтамасыз ететін мақсатқа бағыттандырылған шаралардың жүйесі, олардың нәтижелерін халық шаруашылығына енгізілуі көрсетіледі.

Амортизациялық саясат. Ол мемлекеттің жалпы ғылыми-техникалық саясаттың құрамдас бөлігі болып табылады. Амортизацияның мөлшерін, оның есептелу және пайдалану ретін белгілей отырып мемлекет қайта өндірудің темпі мен сипатын реттейді.

Инвестициялық саясат. Кәсіпкерлік қызмет пен елдің экономикасына әсер ететін маңызды рычаг болып мемлекеттің инвестициялық саясаты табылады. Оның көмегімен мемлекет өндіріс көлемінің темпіне, ЖТП-тің жылдамдауына, қоғамдық өндірістің құрылымының өзгеруіне және көптеген әлеуметтік мәселелердің шешілуіне әсер етеді.

- ▶ Мемлекеттік реттеудің келесідей түрлері бар:
- ▶ Шаруашылықты басқарудағы толық мемлекеттік монополизм;
- ▶ Нарықтық және басқа да экономикалық жүйелердің ұштасуының әр түрлі нұсқасы;
- ▶ **Экономиканы мемлекеттік реттеудің басты үлгілері:**
- ▶ Адаптациялық үлгі – мысалы, АҚШ экономикасын реттеу үлгісі;
- ▶ Белсенділік үлгі, яғни Жапония мысалында.

- ▶ Экономиканы мемлекеттік реттеудің негізгі әдістеріне тоқталатын болсақ:
- ▶ **Құқықтық реттеу** - мемлекеттің тарапынан өндіруші фирмалар және тұтынушылар үшін экономикалық қызмет тәртібінің белгіленуі жатады. Бұл жерде заң нормалары және ережелер жүйесі меншік формалары мен ережелерінің жүйесі меншік құқықтарын келісім-шарт жасаумен фирманың қызмет ету шарттарын кәсіподақтармен реттеп отыру;
- ▶ **Әкімшілік реттеу** - лицензиялау, квота белгілеу шаралары жатады. Қазіргі кезде көбінесе әкімшілік реттеу қоршаған ортаны қорғау шараларымен айналысады.
- ▶ **Экономикалық әдістер** - нарықтық қатынастардың сипатына және ұлттық экономиканың шеңберінде нарықтық ортаға ықпал жасауға талап етеді. Бұл жиынтық сұранысқа, жиынтық ұсынысқа, капиталдың шоғырлану дәрежесіне әсер ету арқылы реттеу шараларын жүргізеді.

- ▶ Ал экономиканы мемлекеттік реттеудің келесі бағыттардағы қызметтері кең тараған:
- ▶ Ұлттық қорғаныс;
- ▶ Фундаменталды ғылым;
- ▶ Космостық зерттеулер;
- ▶ Денсаулық сақтау;
- ▶ Қала құрылысы, заводтар салу;
- ▶ Мемлекеттік несиелендірудің пайыз қойылымын, тауарлардың сапасын реттеу;
- ▶ Ресурстарды тиімді бөлу мен ұтымды пайдалану;
- ▶ Монополияға қарсы тұру, бәсекені қолдау шаралары;
- ▶ Жұмыссыздықтың орын алуын, инфляция, сұраныс пен ұсыныстың тепе-теңдігінің бұзылып отыруын реттеп отыру;
- ▶ Әлеуметтік мәселелер мен қоршаған ортаның ластануын реттеу.

• МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ

1

• ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУ ЖӘНЕ ДАМУ

2

• ТОЛЫҚ ЖӘНЕ ТИІМДІ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУ

3

• ЭКОНОМИКАЛЫҚ   ТИІМДІЛІККЕ   ЖЕТУГЕ
БЕЙІМДЕЛУ

4

• БАҒАНЫҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ

5

• ШЫҒЫНДАРДЫҢ ӘДІЛЕТТІ БӨЛІНУІ

6

• ЕЛДІҢ СЫРТҚЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТЕПЕ-ТЕҢДІГІН
САҚТАУ

Экономиканы мемлекеттік реттеудің қажеттілігі

Нарық экономикасына мемлекеттік араласу қатынасы оның дамуы мен қалыптасуының әр түрлі сатысында түрліше болды. XVII-XVIII ғасырлардағы нарықтық қатынастардың қалыптасу кезеңінде үстем болған экономикалық доктрина-меркантилизм – елдегі сауда мен өндірістің дамуы үшін, мемлекеттік реттеудің сөзсіз қажеттілігін тануға негізделген.

Нарықтық атынастардың дамуымен күш жинаған кәсіпкерлер табы мемлекеттік араласуды және осымен байланысты шектеуді өз қызметтеріне кедергі ретінде қарастыра бастады. А. Смит өзінің «Табиғат және халықтың баюының себептері туралы зерттеу» еңбегінде, экономикалық либерализм идеяларының пайда болуын алғаш рет толық негізделген және оның көптеген жақтаушылары болды.

А. Смит көзқарасы бойынша, пайда алуға ұмтылуға байланысты, жеке мүлде көздеген нарық жүйесі өзін-өзі реттеуге қаблетті екенін байқатты. Бұл мүлде экономикалық дамудың ең басты қозғаушы ретінде көрінеді.

А.Смиттің іліміндегі идеяларының бірі, экономикадан мемлекеттік реттеуді алып тастаса, онда экономика тиімді қызмет етеді деген идея болатын. А. Смит: рынок басты реттеуші болатындықтан, рынокқа толық еркіндік беру қажет,- деп есептеді.

Рыноктық үйлестіру ресурстардың тиімді пайдалануды қамтамасыз етпегенде, нарық сәтсіздігі деп аталатын жағдай болатынын экономикалық тәжірибе растады. Рыноктағы нарық сәтсіздігі қоғамның игілігі мен сыртқы әсерлерге ғана емес, басқа жағдайларға да байланысты пайда болады. Оның ең маңызды себебі – рынокқа тән монополияланған беталыс. Бұл жағдайда бәсекелесті қамтамасыз ету үшін, рынок қызметін реттейтін жағдайды толық анықтау – монополияға қарсы заңды әзірлеу және оны мемлекеттің қолдануы өмірлік қажеттілік болды.

▶ ҚОРЫТЫНДЫ

- ▶ Қорытындылай келе, экономиканың қандай даму формасы болмасын мемлекеттік реттудің қажетті екендігіне көзіміз жетті. Экономиканы мемлекеттік реттеу әр елде әр деңгейде жүргізілгенімен қазіргі кездегі аралас экономикалық дамуда міндетті түрде экономикалық реттеу жүргізіліп отырады. Экономиканы мемлекеттік реттеу өз кезегінде экономиканын маңызды және қолдауды қажет ететін салаларын мемлекеттік қолдау арқылы және ұлттық экономиканың негізгі көрсеткіштері мен туындап отырған экономикалық мәселелерді реттеуді жүзеге асырады.

Назарларыңызға рахмет